

Lautakunta päätti suositella suurta varovaisuutta lyhyiden muotojen suhteen. Tekeillä olevaan vierasperäisten sanojen luetteloon otetaan hakusanoiksi vain pitemmät asut, paitsi milloin lyhyempi on yleisessä käytössä. Esipuheessa kuitenkin mainitaan, että myös lyhyemmät muodot ovat mahdollisia sellaisista sanoista, jotka muissa uusissa

kielissä ovat vailla omapohjaista adjektiivinpäätettä (esim. ruotsin ja englannin *social*, saksan *sozial*) ja jotka eivät ole Suomessa käytetystä substantiivista johdettuja kuten esim. *materiaalinen* substantiivista *materiaali*. Sellaiset asut kuin *dynaami* (katsomus), *orgaani* (kokonaisuus) ovat mahdottomia.

Erikoislainojen vokaalien merkintää koskevista ohjeista

Vierasperäisten sanojen kirjoittaminen ja ääntäminen eivät ole täysin vakiintuneet. Varsinkin erikoislainojen pitkät ja lyhyet vokaalit näkyvät tuottavan jatkuvaa harmia (vrt. Saarimaa, Kielenopas, 7. painos, s. 94). Vikapäitä eivät ole yksistään kielenkäyttäjät: mikäli heille tarkoitettujen opasteiden pyrittäisiin laatimaan entistä tarkoituksenmukaisemmat ja yhtenäisemmät, saattaisi nykyinen kirjoituksen ja ääntämyksen horjunta tasaantua.

Vanhaa »Tietosanakirjaa« (ilm. 1908—1919) varten laaditut kirjoitusohjeet (Tunkelo, Vir. 1908 s. 118—122) saivat mm. Setälän hyväksynnän (Cannelin, Vir. 1914 s. 134), koskapa hän kielioppinsa 6:nteen, v. 1910 ilmestyneeseen painokseen liitti (kpl. 46) Tietosanakirjassa sovelletut vierasperäisten sanojen asua normittavat ohjeet. *b:n*, *d:n*, *g:n*, *f:n* etisen vokaalin merkitsemisen Setälä säännöittää näin (kpl. 46 Muist. c, d): »Yksi vokaalimerkki kirjoitetaan *b:n*, *d:n*, *g:n*, *f:n* edellä — —.» »Muuten ja etenkin ensi tavussa — — kirjoitetaan kaksi vokaalimerkkiä — —.» Ohje ottaa huomioon tyypit *monosyllabinen*, *balladi*, *varjagi*, *kalifi*; *oodi*, *loogillinen*, mutta jättää huomiotta tyypit *krediitti*, *logiikka*, joissa vastoin ensi tavun vokaalia koskevaa suositusta onkin sovellettava säännön yleistä osaa. (Vieraan kielen taitajille lyhytvokaalisuus oli selvä.) Muuten Setälän sääntö piti vuosisadan alussa paikkansa. Nykykielessä on laajahko ryh-

mä, jossa *b:n*, *d:n* edellä (ensi tavua kauempana) kirjoitetaan pitkä vokaali (esim. *duraabeli*, *eskaaderi*, *makaaberi*, *paraabeli*, *sensibeli*, *varaabeli*, *vokaabeli*; kuitenkin NS:n mukaan *kaliberi*), *katederi*, mutta Tietosanakirjassa nämä ovat säännöllisesti lyhytvokaaliset (esim. *durabeli*, *miserabeli*; vrt. Cannelin, Vir. 1916 s. 36). Otavan »Ison Tietosanakirjan« tyyppi-luettelossa (v. 1929) käytetään nykyistä pitkävokaalista kirjoitustapaa. Näin Setälän kielioppiin v. 1910 sovitettu ja siinä aina v:een 1966 säilynyt ohje ei enää 1920-luvun lopulla ollut sopusoinnussa suositettavan kirjoitustavan kanssa. Vanhentuneisuudestaan huolimatta ohje on jäänyt elämään koulukielioppeihin. (Ks. Haila—Isoniemi, Suomen oppikirja, 5. painos, kpl. 278 C:1; Kettunen—Vaula, Suomen kielioppi, 10. painos, kpl. 21:1, 4; Setälä—Nieminen—Ojajarvi, Suomen kielen oppikirja, 14. painos, kpl. 185:1; vrt. myös Pulkkinen, Asiasuomen opas s. 44.)

V. 1966 ilmestynyt Sadeniemen uudentama Setälän kielioppi (17. painos, kpl. 46 Muist. c) antaa moitteettoman deskription: »Yksi vokaalimerkki kirjoitetaan sanan loppuvokaalia ja suomalaista päätettä edeltävän *b:n*, *d:n*, *g:n*, *f:n* edellä — —.» Ohje jatkuu kategorisena: »Sanan ensi tavussa kirjoitetaan pitkä vokaali — —, samoin keskeimmällä sanalla.» *Variabeli*-tyyppisiin sanoihin pitkä vokaali on äskeisen mukaan vakiintunut, mutta koska *b:n*, *d:n*,

g:n, f:n etinen ensi tavun vokaali lie-
nee useimmiten lyhyt (esim. *snobi, radio,*
groggi, logiikka, grafeemi, grafiikka ja pitkä-
vokaaliset esiintymät (esim. *looginen,*
graafinen) suhteellisen vähälukuiset, oh-
jetta olisi lievennettävä: — — ensi ta-
vussa voidaan kirjoittaa pitkä tai lyhyt
vokaali. Rinnan esitetyt pitkä- ja lyhyt-
vokaaliset näytteet selventäisivät käy-
tännön. Ensi tavun pitkän ja lyhyen vo-
kaalin vaihtelu olisi varmaan kytkettä-
vissä kauempana sanassa esiintyvään
vastaavaan ilmiöön (esim. *demokraatti —*
demokratia, matemaattinen — matematiikka).
Tällaista vaihtelua kieliopit (ja kielen-
oppaat) eivät ole normittaneet (ks. kui-
tenkin Turunen, Äidinkielen kielioppi
kpl. 35, jossa esityksen kokonaishahmo
tosin jää melko hämäräksi).

Saarimaan Kielenopas (3. painos s.
99) antaa seuraavan ohjeen: »Aikaisem-
min *-ioni*-loppuiset sanat, jotka ovat pe-
räisin latinan kielestä, on palautettu la-
tinaisempaan *-io*-loppuiseen asuun: *agi-*
taatio eikä *agitatsioni, konjunktio* eikä
konjunktksioni. Latinan kielen ääntämisen
mukaan myös merkitään *-io*-lopun edelli-
sessä tavussa oleva vokaali pitkäksi:
inflaatio, — — emotio, — — (mutta *i* on
lyhyt: *postpositio*).» Niin kauan kuin oli
selvää, että Saarimaa pyrkii säännöttä-
mään vain *-(ts)ioni*-loppuisia sanoja, ohje
oli korrekti.¹ Mutta nykyinen kielenkäyt-
täjä joutuu vaikeuksiin yrittäessään joh-
donmukaisesti soveltaa Kielenoppaan 7.
painoksen (1967 s. 95) uudennettua
sääntöä: »Latinan kielen ääntämisen
mukaan merkitään *-io*-lopun edellisessä
tavussa oleva vokaali pitkäksi: *agitaatio,*
— — (mutta *i* on lyhyt: *postpositio,*
— —).» Kun vanhentunut viittaus
-(ts)ioni-loppuun on poistettu, sääntö
normittaa erheellisesti kaikki kielemme
nykyiset *-io*-loppuiset lainat, muutkin
kuin Saarimaan tarkoittamat. Miten kir-

joitetaan esim. aikaisemmin *-ium(i)*-
loppuiset latinaisperäiset tai latinaiseen
asuun mukautuneet sanat, jotka nyky-
suomessa ovat *-io*-loppuiset (esim. *diaa-*
rio, herbaario, kriteerio, auditorio, collegio,
konsistori(o), krematorio, sanatorio; vrt.
Airila, Vierasperäiset sanat s. 13 kohta
17)? Onko nämä *-io*-loppuiset erotetta-
va omaksi tyyppikseen, jossa *-io* on käsitet-
tävässä suomalaiseksi päätteeksi (vrt.
esim. *kansio, kasvio, yksio*), ja sen vuoksi
esim. *-egio* ja *-orio* ovat lyhytvokaaliset
(samaaan tapaan kuin *kolleginen* ja vaik-
kapa *sensorinen*)?

Mikäli kyseessä oleva ohje halutaan
rajoittaa vain Saarimaan tarkoittamiin
varhemmin *-(ts)ioni*-loppuisiin sanoihin
(vrt. Airila, mts. 13 kohta 15), on mene-
teltävä Sadeniemen tavoin: »*-tio-*, *-sio-*
lopun edellä kirjoitetaan pitkä vokaali:
obligaatio, — — adhesio; i on kuitenkin
lyhyt: *traditio, televisio*» (Setälä—Sade-
niemi, Suomen kielioppi kpl. 46 Muist.
d). Näin formuloituna ohje on tarkka.
Se ts. jättää *diaario-*, *auditorio*-tyyppiset
huomiotta.

Koulukieliopit pysyttelevät varovaisi-
na. Haila — Isoniemi (mt. kpl. 278 C: 3)
tyytyy huomauttamaan: »aatio-lopussa
vokaali on pitkä: *agitaatio, — —*.
(Huom. *traditio*).» Oppikirjan 6. painok-
seen ohjetta on yritetty kohentaa: »*-tio-*
lopuissa vokaali on pitkä paitsi *-itio,*
-isio.» Esitys on yhä epäselvä: Nyt pää-
ohje koskee vain *-tio*-loppua, mutta poik-
keushuomautus *i*:tä seuraavaa *-tio-* ja
-sio-loppua. Esimerkkejä annetaan paitsi
pääohjeen mukaisista tyypeistä *aatio* ja
uutio myös kokonaan normitta jääneestä
oosio-tyypistä. Kyseeseen tulevia tyypp-
pejä on kuitenkin kymmenen: *aasio,*
aatio, eesio, eetio, oosio, ootio, uusio, uutio,
isio, itio (Airila, mts. 13 kohta 15). Setälä
—Nieminen—Ojajarvi (mt. kpl. 185: 3)
»*-tio*-lopun edellä oleva vokaali *i*:tä lu-

¹ Vielä ensimmäisen maailmansodan aikoihin *-(ts)ioni*-loppuiset asut tuntuivat erikoislai-
nojen käyttäjistä niin erinomaisilta, että jopa Knut Cannelin (Vir. 1914 s. 136) päätyi seu-
raavaan suositukseen: »latinankieliset *-io-* (*-tio-*)päätteiset [ehdotan kirjoitettaviksi] *-ioni-*
(*-tsioni-*)loppuisina: *elisioni, opinionii; agitatsioni, appositioni, funktksioni, motsioni,* jonka-asuisia
cräillä tahoilla ehdotettujen *-(t)io-*päätteisten näyttää olevan vaikea syrjäyttää;» — —

kuunottamatta [merkitään pitkäksi], esim. *deklinaatio*, — —. Mutta: *inkvisitio*, — — myös *televisio*.» Hämäräksi jää tämän ohjeen noudattajalle, pitääkö *-sio-*lopun eteen merkitä pitkäkin vokaali. 16.—17. painoksen esitystä on tyypistetty: »*io-*lopun edellä —.» Näin on jouduttu ojusta allikkoon. Kettunen—Vaula (mt. kpl. 21 : 3) selvittää niin ikään vain *-tio-*loppuisten sanojen tyyppin, antaa kyllä esimerkkejä *-sio-*loppuisista. Turusen uusi Äidinkielen kielioppi on lähtenyt omille linjoilleen. Sen ohjeiston mukaan (kpl. 35: 3) lyhytvokaalisia ovat »monet antiikin kielistä johtuvat tai antiikinkielen mukaan muodostetut sanat,

esim. *traditio* — —, — — *televisio*, — — *conservatorio* — —». Edistystä on se, että varhemmin *-(ts)ioni-* ja *-ium(i)-*loppuisista annetaan yhteinen kuvaus. Tämä on luonnollista, koska nykysuomalainen kielitaju käsittää kaikki *-io-*loppuiset yhdeksi ja samaksi tyyppiä. Ohje on kuitenkin harhauttava: jos Turusen tapaan painotetaan vain lyhytvokaalisuutta, yleistyvät sellaiset lipsahdukset kuin esim. *institutio*, *sensatio*.

Jääköön pohdittavaksi, miten Sadeniemen ja Turusen versiot ovat yhdistettävissä ja miten vierasperäisten sanojen kirjoitus- ja ääntämisohjeet yleensä ovat kohennettavissa.

SAKARI VIHONEN